

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

**ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΑΛΛΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ
(Ιστορία Γ΄ λυκείου κατεύθυνσης)**

ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Το ιστορικό υλικό που δίνεται για επεξεργασία μπορεί να περιλαμβάνει:

Αυτά χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά στοιχεία ή ως μέσα άντλησης επιπλέον στοιχείων για την εξαγωγή ιστορικών συμπερασμάτων.

α) Γραπτές ιστορικές πηγές

β) Εικαστικά έργα (π.χ. φωτογραφίες, γελοιογραφίες, πίνακες ζωγραφικής)

γ) Χάρτες

δ) Διαγράμματα, πίνακες

1	<i>Προσδιορισμό ιστορικών όρων (π.χ. Κράτος Δικαίου)</i>
2	<i>Εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών με πληροφορίες βιβλίου ή άλλου παραθέματος</i>
3	<i>Διάκριση ιστορικής πληροφορίας από σχόλιο μέσα στο ίδιο παράθεμα</i>
4	<i>Διάκριση οπτικής δύο διαφορετικών πηγών για το ίδιο θέμα</i>
5	<i>Συμπλήρωση, υποστήριξη ή αντίκρουση του περιεχομένου της πηγής</i>
6	<i>Ανάπτυξη μιας ιδέας ή άποψης της πηγής</i>

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή επεξεργασία της πηγής είναι η σωστή ανάγνωση της ερώτησης που τη συνοδεύει.

Στη συνέχεια θα πάρουμε τα είδη του ιστορικού υλικού και τι πρέπει να προσέχουμε για το καθένα

A) Γραπτές ιστορικές πηγές:

- 1) Αναγνωρίζουμε το είδος της πηγής
- 2) Εντάσσουμε τις πληροφορίες της μέσα στα γενικά ιστορικά τους συμφραζόμενα
- 3) Εντοπίζουμε ακριβώς τις πληροφορίες που θα μας είναι χρήσιμες (σε αντίθεση με τις άχρηστες ή τα τυχόν σχόλια του γράφοντα την πηγή)
- 4) Διακρίνουμε την περιγραφή των γεγονότων από τα επιχειρήματα του συγγραφέα της πηγής
- 5) Η απάντησή μας πρέπει να περιορίζεται αυστηρά στο ερώτημα και όχι να επεκτείνεται σε γενικό σχολιασμό ή παρουσίαση του περιεχομένου της πηγής
- 6) Διατυπώνουμε με δικό μας αυτόνομο λόγο τις πληροφορίες της πηγής και δεν κάνουμε απλή αντιγραφή τους
- 7) Διατυπώνουμε λογικές υποθέσεις για τα κίνητρα και την αξιοπιστία του δημιουργού της πηγής
- 8) Σκοπός είναι να αναδείξουμε τις πληροφορίες της πηγής, να την τοποθετήσουμε στο χώρο και το χρόνο και να τη συσχετίσουμε με το δημιουργό της (αξιοπιστία-σπουδαιότητά της)

B) Εικόνες, φωτογραφίες
Ισχύουν όλα τα παραπάνω και επίσης:

- 1) Παρατηρούμε προσεκτικά το εικονιστικό υλικό έχοντας υπόψη ότι ο καλλιτέχνης, φωτογράφος κτλ εκφράζει την εποχή του και τα προβλήματά της
- 2) Παρατηρούμε τη λεζάντα που το συνοδεύει, μιας και είναι ουσιαστικό συμπλήρωμα και συχνά δίνει διευκρινιστικές πληροφορίες
- 3) Εντάσσουμε όσες πληροφορίες της λεζάντας χρειαζόμαστε στην απάντησή μας

Γ) Χάρτες
Ισχύουν όλα από το Α και επίσης:

- 1) Παρατηρούμε προσεκτικά το υπόμνημα του χάρτη (Λεζάντα όπου εξηγούνται τα χρώματα, σύμβολα κ.α. που έχει ο χάρτης)
- 2) Εντοπίζουμε στο χάρτη τους γεωγραφικούς χώρους για τους οποίους γίνεται λόγος στο βιβλίο
- 3) Αναγνωρίζουμε τυχόν πολιτικές, εθνικιστικές ή άλλες σκοπιμότητες που ενδέχεται να υπηρετεί ο χάρτης (π.χ. προπαγάνδα από τους εμπνευστές του)

Δ) Διαγράμματα, στατιστικοί πίνακες
Ισχύουν όλα από το Α και επίσης:

- 1) Παρατηρούμε προσεκτικά τυχόν λεζάντα που έχει ο πίνακας (δεν υπάρχει πάντα)
- 2) Συσχετίζουμε και εντάσσουμε τις πληροφορίες του πίνακα στα γενικότερα ιστορικά συμφραζόμενά τους
- 3) Καταγράφουμε τις ποσοτικές ή ποιοτικές αλλαγές, διαφορές ή ομοιότητες που παρατηρούμε στα στοιχεία του πίνακα κατά τις διάφορες χρονολογίες, περιοχές κτλ που μας δίνει

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Κατά την προσέγγιση όλων των τύπων των πηγών ακολουθούμε την εξής διαδικασία:

1. Διαβάζουμε προσεκτικά την ερώτηση και σημειώνουμε τα ερωτήματα που θέτει δίπλα, ώστε να τα έχουμε πρόχειρα και να τα θυμόμαστε.
2. Διαβάζουμε ή στην περίπτωση εικόνας ή πίνακα παρατηρούμε πολύ προσεκτικά το ιστορικό υλικό.
3. Υπογραμμίζουμε ή σημειώνουμε όσα στοιχεία βρίσκουμε που έχουν σχέση με την ερώτηση.
4. Βρίσκουμε την ταυτότητα της πηγής (είτε κάτω δεξιά για γραπτό κείμενο, είτε στην λεζάντα για άλλο υλικό).
5. Διαπιστώνουμε το είδος της πηγής και το καταγράφουμε στο πρόχειρο.
6. Υπάρχει ενδεχόμενο ο συγγραφέας μιας δευτερογενούς πηγής να παραθέτει τμήμα ενός λόγου, αναφοράς, άρθρου κ.α. της εποχής. Σ' αυτή την περίπτωση η πηγή παραμένει δευτερογενής, αλλά σημειώνουμε ότι ο συγγραφέας παραθέτει πρωτογενές υλικό. Για παράδειγμα, τμήμα του λόγου του Ε. Βενιζέλου στην πλατεία Συντάγματος. Πρωτογενές υλικό είναι και οι μαρτυρίες.
7. Εντάσσουμε το ιστορικό μας υλικό στο χωροχρονικό του πλαίσιο.
8. Κάνουμε ένα σχεδιάγραμμα στο πρόχειρο όπου τοποθετούμε τα στοιχεία από το βιβλίο (ιστορική γνώση) και δίπλα τα στοιχεία που μας δίνει η πηγή.
9. Συνδυάζουμε στο πρόχειρο τις πληροφορίες από βιβλίο και πηγή (με βέλη, αριθμούς κτλ).
10. Αφήνουμε το πρόχειρο και προχωρούμε στη σύνθεση των πληροφοριών που καταγράψαμε και ομαδοποιήσαμε σε γραπτό, συγκροτημένο κείμενο.
11. Ξεκινούμε την απάντησή μας επισημαίνοντας εισαγωγικά το είδος και την ταυτότητα της πηγής, καθώς και το θέμα που πραγματεύεται (π.χ. ...δευτερογενής, που προέρχεται από το βιβλίο του.... και καταγράφει τις απόψεις του συγγραφέα για το .... θέμα).
12. Στην περίπτωση εικόνας, φωτογραφίας κτλ κάνουμε μια σύντομη περιγραφή της.

13. Έπειτα, στην περίπτωση ερωτημάτων που ζητούν επιμέρους πράγματα, π.χ. αιτίες και συνέπειες, διαθέτουμε μια παράγραφο για το καθένα και εκεί τοποθετούμε τις σχετικές πληροφορίες που αντλήσαμε τόσο από το βιβλίο, όσο και από τη πηγή.
14. Αν διαπιστώσουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της απάντησής μας θα προέλθει από το βιβλίο, γράφουμε με βάση την πορεία που ακολουθεί το τελευταίο και όποτε συναντούμε στοιχεία που συμπίπτουν με πληροφορίες της πηγής, τις παρεμβάλλουμε και τις αναλύουμε.
15. Αν διαπιστώσουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της απάντησής μας θα προέλθει από την πηγή, τότε χρησιμοποιούμε τα δεδομένα του βιβλίου για εισαγωγή και συνεχίζουμε οργανώνοντας σε παραγράφους τις πληροφορίες από το παράθεμα.
16. Να έχουμε πάντα υπόψη μας ότι οι πηγές εκφράζουν την εποχή τους και τον γράφοντα. Σε πολλές μπορούμε να εντοπίσουμε το σκοπό του συγγραφέα, την οπτική του ή και σκοπιμότητα ακόμη, πράγματα που πιθανόν να επηρεάσουν την πορεία της απάντησής μας.
17. Στην περίπτωση εικονιστικού υλικού προσπαθούμε να εντοπίσουμε τα κρυμμένα μηνύματα πίσω από παραστάσεις, μεγέθη, χρώματα, σκηνικό, εκφράσεις, λεζάντες ή σύμβολα (π.χ. ένα σκήπτρο, σπαθί κτλ).
18. Κλείνουμε την απάντησή μας με συμπεράσματα για την αξιοπιστία και την αξία της πηγής στην απάντηση των συγκεκριμένων ερωτημάτων που τέθηκαν ή για το συγκεκριμένο θέμα (η παράγραφος αυτή έχει και θέση επιλόγου).

Η παράθεση

Εκτός από τη μέθοδο της σύνθεσης οι πηγές μπορούν να αναπτυχθούν και με τη μέθοδο της παράθεσης: την καταγραφή δηλαδή, όλων των σχετικών με την απάντηση πληροφοριών του βιβλίου σε μια παράγραφο και την καταγραφή όλων των πληροφοριών που παρέχει η πηγή χωριστά σε μια άλλη. Η μέθοδος αυτή είναι φαινομενικά ευκολότερη. Στην πραγματικότητα όμως υπάρχει ο κίνδυνος να μετατραπεί η απάντηση σε απλή περίληψη των πληροφοριών του βιβλίου και της πηγής χωρίς να καταδειχτεί η μεταξύ τους σχέση, πράγμα που μπορεί να αφαιρέσει αρκετές μονάδες. Να σημειώσουμε ότι χρειάζεται πολύ προσοχή και επίσης να μην ξεχάσουμε και εδώ την εισαγωγή και τον «επίλογο», την αξιολόγηση δηλαδή της πηγής.

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΣΤΑΔΙΩΝ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΜΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΗΓΗΣ (ΣΥΝΘΕΣΗ)

Α] Πρόλογος:

1) Καταγράφουμε το είδος της πηγής. Οι πηγές χωρίζονται σε δύο κατηγορίες ανάλογα με το είδος τους:

Πηγές	
Άμεσες (ή πρωτογενείς)	Έμμεσες (ή δευτερογενείς)
<ul style="list-style-type: none"> • Άρθρα σε εφημερίδες της εποχής. • Ψηφίσματα (επίσημων φορέων - εκδηλώσεων). • Νόμοι. • Αυτούσιοι λόγοι – ομιλίες επίσημων προσώπων. • Όλα τα κείμενα συνθηκών - συμφωνιών μεταξύ κρατών. • Φωτογραφίες – γελοιογραφίες της εποχής. • Οποιοδήποτε άλλο έγγραφο, στατιστική, χάρτης, πίνακας από επίσημο φορέα της εποχής (π.χ. Υπουργείο Εξωτερικών, Οικουμενικό Πατριαρχείο κτλ). • Οποιοδήποτε άλλο έγγραφο ή αλληλογραφία από προσωπικό αρχείο ιστορικού ή άλλου προσώπου (π.χ. αρχείο ενός εμπόρου για τις επαφές του με την Οδησό). • Απομνημονεύματα, ημερολόγια, αυτοβιογραφίες.	<ul style="list-style-type: none"> • Ιστορικά βιβλία. • Άρθρα σε ιστορικά περιοδικά. • Πίνακες στατιστικοί κατασκευασμένοι από ιστορικούς. • Ιστορικοί χάρτες και άτλαντες. <p><u>Προσοχή!</u> <i>Πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές διακρίνονται από την ταυτότητά τους: ταυτότητα της πηγής είναι η λεζάντα, συνήθως κάτω από την πηγή, όπου καταγράφεται το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος του βιβλίου (ή άρθρου, αρχείου, εγγράφου, νόμου κτλ), ίσως ο εκδότης, πάντα ο τόπος και χρόνος έκδοσης καθώς και οι σχετικές σελίδες. Παράδειγμα ταυτότητας δευτερογενούς πηγής: <u>M. Mazower, Thessaloniki, city of ghosts, Αθήνα 1999, σελ. 238.</u></i></p>

2. Καταγράφουμε την ταυτότητα της πηγής (προκειμένου να αποδείξουμε το είδος της που γράψαμε πριν).
3. Καταγράφουμε το θέμα με το οποίο ασχολείται η πηγή (το ζήτημα με το οποίο ασχολείται).

Β) Κυρίως θέμα:

1. Καταγράφουμε τις πληροφορίες της πηγής και τις συνδυάζουμε με τις αντίστοιχες του βιβλίου.
2. Καταγράφουμε τις τυχόν επιπλέον πληροφορίες που δίνει η πηγή ή το βιβλίο (οι οποίες δεν μπορούν να συνδυαστούν μεταξύ τους). Αυτές τις παραθέτουμε συμπληρωματικά στο τέλος του κυρίου μέρους προκειμένου να είναι πλήρης η απάντησή μας.

Γ) Επίλογος:

1. Κάνουμε μια σύνοψη των παραπάνω.
2. Προχωρούμε σε αξιολόγηση της πηγής: επισημαίνουμε δηλαδή τη σημασία της επειδή μας προσφέρει συμπληρωματικές γνώσεις και οδηγεί στην καλύτερη κατανόηση των ιστορικών συνθηκών μιας εποχής κτλ.

**ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ
(ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΖΗΤΟΥΜΕΝΑ/ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ/ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΥΣ
ΠΟΥ ΟΦΕΙΛΟΥΜΕ ΝΑ ΛΑΒΟΥΜΕ ΥΠΟΨΗ ΜΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΜΑΣ)**

- ↪ Ψάχνουμε και εντοπίζουμε το θέμα, τον τίτλο (αν έχει) και τυχόν λεζάντα.
- ↪ Επισημαίνουμε τις κύριες απόψεις και οπτικές, το βασικό πλαίσιο αναφοράς που σχετίζεται με:
  - α) ο δημιουργός της πηγής, οι απόψεις και η αξιοπιστία του.
  - β) το ευρύτερο ιστορικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο (πιθανότητα επιρροής του συγγραφέα από κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες).
- ↪ Εντοπίζουμε τον λόγο για τον οποίο δημιουργήθηκε η πηγή.
- ↪ Προσδιορίζουμε τα βασικά ερωτήματα (και τον λόγο για τον οποίον είναι σημαντικά!).
- ↪ Προχωρούμε στον εντοπισμό των σημαντικών δεδομένων, τεκμηρίων και πληροφοριών της πηγής. Τις ελέγχουμε για να κρίνουμε αν είναι σχετικές και επαρκείς για να στηρίξουν συγκεκριμένα συμπεράσματα.
- ↪ Ελέγχουμε την πηγή για να εντοπίσουμε αν υπάρχουν συγκεκριμένες έννοιες κλειδιά που πρέπει να κατανοηθούν και να διευκρινιστούν.
- ↪ Καταγράφουμε τη βασική συλλογιστική γραμμή του συγγραφέα της πηγής και τα συμπεράσματα στα οποία κατά-λήγει.
- ↪ Αν υπάρχουν άλλες παρεμφερείς πηγές, τότε εξετάζουμε αν είναι σχετικές, αν συμφωνούν μεταξύ τους και, σε περίπτωση που στηρίζονται σε ισχυρή επιχειρηματολογία, ποια πηγή διαθέτει την πειστικότερη.